

Rechtspleging in jeugdbeschermingszaken tijdens de coronacrisis

Een verslag van lopend onderzoek

*Eddy Bauw, Yasemin Glasgow, Anne Janssen en Marc Simon Thomas**

‘Evalueren en ervan leren’, dat zal, zeker in het begin, de rode draad worden in de ‘postcoronatijd’. Elke zichzelf respecterende organisatie zou niet slechts zo snel mogelijk moeten willen terugkeren naar het ‘oude normaal’, maar willen leren van de disruptie die de pandemie teweeg heeft gebracht. Deze heeft immers niet alleen geleid tot stilstand en ontregeling, maar ook tot flexibiliteit en innovatie. Zoals in elke crisis waren er kansen en bedreigingen, en waren de pandemie en de organisatie van het werken onder de beperkingen die daardoor nodig waren, de ultieme stresstest voor bedrijven en instellingen. De uitdaging is nu om de terugkeer naar normaliteit, waarnaar velen begrijpelijkerwijs snakken, te combineren met een gezonde dosis vernieuwing, die organisaties niet alleen weerbaarder maakt voor toekomstige crises, maar ook beter laat aansluiten bij de moderniteit. Een aansluiting die voor corona door organisaties was uitgesteld of nog niet geheel volgens plan was verlopen. Dat laatste was het geval bij de Rechtspraak. Niet lang voor het virus alles en iedereen overviel, was in 2018 het programma ‘Kwaliteit en Innovatie’ (kortweg: KEI) uitgelopen

* Prof. dr. mr. E. Bauw is hoogleraar Privaatrecht, voorzitter van het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht en programmaleider van het Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht. Mr. Y.K. Glasgow is junior onderzoeker bij het Centrum voor Migratierecht en Rechtssociologie van de Radboud Universiteit Nijmegen en afgestudeerd in de master Jeugdrecht aan de Universiteit Leiden. A.A.A. Janssen is als student-assistent verbonden aan het Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging en is in de afrondende fase van de Legal Research Master aan de Universiteit Utrecht. Dr. mr. M.A. Simon Thomas is universitair docent Rechtssociologie en onderzoeker bij het Montaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht.

op 'een drama'.¹ Dit programma had onder andere interne werkprocessen moeten automatiseren en digitaal procederen voor partijen mogelijk moeten maken. Het lijkt geen twijfel dat, indien dat programma volgens plan was verlopen, de gerechten er bij de start van de corona-uitbraak beter voor hadden gestaan dan nu het geval was. In samenwerking met de universiteiten van Nijmegen en Leiden doet het Montaine Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht in opdracht van ZonMw onderzoek naar wat de pandemie heeft betekend voor de wijze waarop de rechtspraak is omgegaan met kwetsbare rechtzoekenden. Welke maatregelen zijn genomen en wat zijn hiervan de effecten geweest op het verloop van de procedure? Wat is het oordeel hierover van rechters en andere betrokken professionals en van rechtzoekenden? Deze vragen staan centraal in het onderzoek dat eind 2021 zal worden afgerond. In deze bijdrage geven wij een eerste impressie uit lopend onderzoek van een van de drie onderzochte deelgebieden, dat naar jeugdbeschermingszaken.² Wij zullen daartoe eerst ingaan op de centrale onderzoeksvraag en de onderzoeksmethoden. Vervolgens schetsen wij in grote lijnen de door de wetgever en de rechtspraak opgestelde regelgeving en het verloop van de genomen maatregelen die van belang zijn voor de door ons onderzochte zaakscategorieën. Aansluitend presenteren wij de eerste voorlopige bevindingen, waarna wij afsluiten met enkele lijnen die hieruit zijn op te maken. Voor conclusies is het vanzelfsprekend nog te vroeg.

Onderzoeksvragen en -methoden

In het onderzoek staat de vraag centraal naar de impact van de coronacrisis op de behandeling van rechtszaken en de gevolgen hiervan voor de positie van kwetsbare rechtzoekenden. Hoe aanvaardbaar zijn de getroffen maatregelen vanuit het perspectief van de processuele en fundamentele rechten van deze rechtzoekenden en de door hen ervaren procedurele rechtvaardigheid? Welke lessen kunnen daaruit

1 Zie bijvoorbeeld 'Digitalisering rechtspraak uitgelopen op drama: "Minister moet ingrijpen"', <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2241989-digitalisering-rechtspraak-uitgelopen-op-drama-minister-moet-ingrijpen>.

2 De verdeling van het onderzoek is als volgt. De Radboud Universiteit doet onderzoek naar vreemdelingenzaken, de Universiteit Leiden naar strafzaken en de Universiteit Utrecht naar jeugdbeschermingszaken.

worden getrokken? Ter beantwoording hiervan wordt eerst een zo accuraat mogelijk beeld gegeven van de reactie van de Rechtspraak op de coronacrisis. Vervolgens worden de effecten van de maatregelen voor kwetsbare rechtzoekenden in beeld gebracht. Waar het gaat om de jeugdbeschermingszaken concentreren wij ons op ondertoezichstelling (OTS) en uithuisplaatsing (UHP), en zijn het de ouders en kinderen die bij deze zaken betrokken waren die als kwetsbare rechtzoekenden worden beschouwd. Op basis hiervan zullen wij uitspraken doen over de aanvaardbaarheid van die effecten vanuit het centraal staande rechtsbeschermingsperspectief, en in het verlengde hiervan over de legitimiteit van de getroffen maatregelen in en buiten crisistijd. Tot slot proberen wij hier lessen uit te trekken voor de toekomst. De onderzoeksvragen beantwoorden wij in de eerste plaats door middel van deskresearch. Wij brengen in kaart welke maatregelen de Rechtspraak heeft getroffen om de situatie die ontstond door de beperkingen die voortvloeiden uit de pandemie, het hoofd te bieden. Vervolgens zijn wij geïnteresseerd in de praktische effecten van die maatregelen en welke effecten deze op hun beurt hadden voor de ervaren procedurele rechtvaardigheid door kwetsbare rechtzoekenden, in dit geval de betrokkenen bij zaken waarbij het gaat om OTS en/of UHP. Hiertoe interviewen wij de professionals die met die maatregelen werden geconfronteerd. Het gaat om vijf (jeugd)rechters, vijf advocaten en vijf medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming en gecertificeerde instellingen in drie arrondissementen. Bij dezelfde rechtbanken is een survey onder rechtzoekenden uitgezet. De beide andere deelonderzoeken kennen een vergelijkbare aanpak.

De situatie bij de gerechten aan het begin van de pandemie

Het beeld van de situatie bij de gerechten bij aanvang van de pandemie is in grote lijnen als volgt. Voor een deel werd de reactie van de Rechtspraak van bovenaf opgelegd door de generieke maatregelen die het kabinet nam, en deels was de Rechtspraak in die reactie autonoom, dat wil zeggen dat een aantal maatregelen binnen het eigen domein werd genomen. Een voorbeeld van dat laatste is de fel bekritiseerde sluiting op 17 maart 2020 van de gerechtsgebouwen. Dat had strikt genomen niet hoeven als we ervan uitgaan dat rechtspraak een voor de samenleving vitaal proces is (zie o.a. Hammerstein 2020).

De sluiting betekende echter niet dat het rechtspreken volledig werd gestaakt. Zittingen die op dat moment gepland stonden, werden in eerste instantie uitgesteld naar een later moment. Alleen de behandeling van zeer urgente zaken – zaken waarvan de zitting niet kon worden uitgesteld – gingen door.³ De behandeling van deze (zeer) urgente zaken vond digitaal plaats. Verschillende rechtsgebieden werden per direct door de Raad voor de rechtspraak als ‘zeer urgent’ aangemerkt, waaronder het jeugd(beschermings)recht, hetgeen het belang van deze bijzondere categorie en de kwetsbaarheid van de betrokken rechtzoekenden bevestigt. Minderjarigen worden in het Nederlandse rechtssysteem per definitie als een kwetsbare groep gezien, die (extra) bescherming geniet.⁴ Binnen het jeugdbeschermingsrecht speelt niet alleen dat de rechtzoekenden die in de procedures betrokken raken minderjarig zijn, maar ook dat minderjarigen (en hun ouders) vaak onvrijwillig in een procedure betrokken zijn en dat de (mogelijke) gevolgen van de procedure – het opleggen van een kindbeschermingsmaatregel – ingrijpend zijn voor de jeugdige en de rest van het gezin.

Om de impact van de maatregelen inzichtelijk te maken, beschrijven wij eerst het ‘normale’ verloop van de OTS- en UHP-procedures en vervolgens de aanpassingen als gevolg van de maatregelen die vanaf 17 maart 2020 golden.

De ondertoezichtstelling en de machtiging tot uithuisplaatsing

Zowel de OTS als de UHP is een kindbeschermingsmaatregel in het kader van *gedwongen* hulp – ook wel jeugdbescherming. Voordat ouders en hun kind(eren) te maken krijgen met gedwongen jeugdhulp, kunnen zij binnen het *vrijwillig* kader van jeugdzorg ook hulp ontvangen.⁵ Jeugdhulp in het vrijwillig kader kan alleen plaatsvinden wanneer betrokkenen toestemmen met deze hulp (zie Verkroost 2019, p. 18). Pas wanneer het niet mogelijk is om de minderjarige binnen het

3 Zie ook art. 2.1 Algemene tijdelijke regeling, versie 28 augustus 2020.

4 Binnen het strafrecht gelden bijvoorbeeld andere bepalingen voor minderjarigen ten opzichte van volwassenen (art. 77a- 77s van het Wetboek van Strafrecht (Sr)) en binnen het civiele recht worden minderjarigen handelingsonbekwaam geacht, zie o.a. art. 1:234 lid 1 van het Burgerlijk Wetboek (BW).

5 Doorgaans komen gezinnen via de gemeente bij een jeugdhulpaanbieder terecht. Dit kan ook via de huisarts, medisch specialist en de jeugdarts. Zie ook art. 2.3 lid 1 van de Jeugdwet (Jw).

vrijwillig kader voldoende te beschermen, wordt overgegaan tot het gedwongen kader van jeugdhulpverlening.⁶ Binnen het gedwongen kader kunnen kindbeschermingsmaatregelen worden opgelegd door de kinderrechter zonder dat de ouders en de minderjarige hiermee instemmen. De Raad voor de Kinderbescherming is de instantie die een verzoek indient voor een dergelijke kindbeschermingsmaatregel. De OTS en de UHP vallen dus onder deze gedwongen kindbeschermingsmaatregelen. Dit betekent dat wanneer gezinnen met een OTS-procedure of UHP-procedure te maken krijgen en in aanraking komen met de kinderrechter, hier al een intensieve voorgeschiedenis aan vooraf is gegaan. Dit is ook een van de redenen waarom jeugdbeschermingsprocedures ook tijdens de coronapandemie doorgang moesten vinden: juist de meest kwetsbare gezinnen komen op zitting. Daarbij geldt dat, zoals in de interviews door verschillende professionals aan alle zijden werd opgemerkt, gezinnen uit alle geledingen van de samenleving kwetsbaar zijn als het om deze maatregelen gaat, ongeacht opleidingsniveau of financiële situatie. Een OTS kan worden ingesteld wanneer de minderjarige zodanig opgroeit dat zijn of haar ontwikkeling wordt bedreigd.⁷ Hierbij moet de zorg die voor het wegnemen van deze dreiging noodzakelijk is niet of niet voldoende worden geaccepteerd en moet een gerechtvaardigde verwachting bestaan dat binnen een aanvaardbaar te achten termijn de ouder(s) met gezag weer verantwoordelijk voor de verzorging en de opvoeding van de minderjarige kan (kunnen) worden.⁸ De kinderrechter kan ten hoogste één jaar een OTS opleggen.⁹ Wanneer op dat moment de grond nog steeds aanwezig is om een OTS op te leggen, kan de kinderrechter de OTS telkens verlengen met een maximale periode van één jaar.¹⁰ Hoewel de kinderrechter degene is die de OTS kan uitspreken, voert de kinderrechter de OTS niet uit. Dit is de taak van de *gecertificeerde instelling*.¹¹ De gecertificeerde instelling houdt toezicht op de minderjarige tijdens de duur van de

6 In de praktijk is deze openvolging dus niet zo duidelijk te stellen. Dit heeft te maken met het feit dat in de praktijk gebruik wordt gemaakt van 'drang in het vrijwillig' kader, waardoor de grens tussen het vrijwillig en gedwongen kader niet zo eenvoudig te maken is. Zie ook Verkroost 2019.

7 Volgens art. 1:255 lid 1 BW.

8 Art. 1:255 lid 1 sub a jo. art. 1:255 lid 1 sub b BW.

9 Art. 1:258 BW.

10 Art. 1:260 lid 1 BW.

11 Zie o.a. art. 3.2 lid 1 Jw. De daadwerkelijke uitvoering van de maatregel wordt overigens uitgevoerd door de jeugdbeschermer, maar de gecertificeerde instelling is hier verantwoordelijk voor.

kinderbeschermingsmaatregel.¹² Ook de Raad voor de Kinderbescherming blijft betrokken wanneer bijvoorbeeld een (aanvullend) Raadsrapport nodig is. Een medewerker van de gecertificeerde instelling en/of de Raad voor de Kinderbescherming kan daarom in de praktijk ook aanwezig zijn bij een jeugdbeschermingszitting.

Een UHP is een verdergaande maatregel ten opzichte van de OTS.¹³ Bij een machtiging tot een UHP wordt een minderjarige gedurende dag en nacht buiten zijn of haar gezin geplaatst.¹⁴ Een UHP kan zowel gesloten als open zijn. Bij een open UHP kan worden gedacht aan het plaatsen van de minderjarige bij een ander familielid of een pleeggezin. Bij een gesloten UHP wordt een minderjarige in een gesloten accommodatie opgenomen.¹⁵ Deze machtiging tot een UHP kan worden afgegeven wanneer dit noodzakelijk is in het belang van de verzorging en opvoeding van de minderjarige of wanneer onderzoek nodig is voor de geestelijke of lichamelijke gesteldheid van de minderjarige.¹⁶ Ook de UHP kan maximaal één jaar worden opgelegd,¹⁷ en kan telkens met maximaal één jaar worden verlengd.¹⁸ Beide typen UHP behoren tot de zeer urgente zaken waarvan zitting tijdens de coronacrisis is doorgegaan.

Zowel binnen de OTS-procedure als binnen de UHP-procedure hebben ouders en de minderjarige(n) doorgaans *geen* advocaat.¹⁹ Ook onderscheiden jeugd(beschermings)zaken zich ten opzichte van andere zittingen in het feit dat bij zittingen waarbij een minderjarige is betrokken, deze zitting in principe achter gesloten deuren wordt behandeld,²⁰ tenzij de kinderrechter bepaalt dat zwaarwegende belangen aanwezig zijn om de zitting (deels) openbaar te behandelen.²¹

12 Art. 1:262 lid 1 BW.

13 Overigens is het ook mogelijk dat een OTS en een UHP gelijktijdig zijn opgelegd.

14 Art. 1:265a BW.

15 In de zin van art. 6.1.2 lid 1 Jw.

16 Art. 1:165b lid 1 BW.

17 Art. 1:265c lid 1 BW.

18 Art. 1:265c lid 2 BW.

19 Ouders zijn niet verplicht om zich te laten bijstaan door een advocaat: art. 80 lid 1 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv). Bij een OTS en een UHP is een advocaat niet verplicht. Zie ook www.rechtspraak.nl/Naar-de-rechter/Paginas/Advocaat-wel-of-niet-verplicht.aspx.

20 Art. 803 lid 1 Rv. Binnen jeugdstrafzaken volgt dit uit art. 495b lid 1 van het Wetboek van Strafvordering (Sv).

21 Art. 803 lid 2 Rv.

Het verloop van civiele jeugdzaken tijdens de coronacrisis: drie typen zittingen

Vanaf 17 maart 2020 vonden zittingen in civiele jeugdzaken, zoals OTS- en UHP-zaken, digitaal (waaronder in het begin soms telefonisch) plaats. Voordien werd in het geheel nog geen gebruik gemaakt van digitale middelen. De Rechtspraak was nog onbekend met video-bellen, het overgrote deel van de rechtzalen was niet ingericht voor digitale zittingen, en er was in de beginfase weinig technische ondersteuning. Dit betekende dat er geen digitale, beveiligde infrastructuur aanwezig was om op terug te vallen. Dit zorgde ervoor dat rechters en rechtbankmedewerkers, toen zij vanaf maart 2020 volledig moesten overgaan naar digitale zittingen, in eerste instantie kozen voor het houden van zittingen via een telefoonverbinding. Aan de telefoon sprak de jeugdrechter dan met de betrokken ouder(s) van de minderjarige, de medewerker van de gecertificeerde instelling of de Raad voor de Kinderbescherming en eventueel de aanwezige advocaat of tolk. In de loop van april werd het mogelijk om zittingen digitaal via een beveiligde Skype-verbinding te laten plaatsvinden (Skype for business). Vanuit huis konden betrokkenen dan op een laptop, telefoon of tablet met zowel beeld als geluid aansluiten bij een zitting, waarvoor zij per mail een link met uitnodiging ontvingen (zie ook Dinkelaar 2021). Vanaf 11 mei 2020 werd het weer mogelijk om zeer urgente zaken op de rechtbank plaats te laten vinden. Dit betekende dat civiele jeugdzaken waarbij het ging om een OTS en/of UHP vanwege het urgentieniveau en het kwetsbare karakter van de betrokken rechtzoekenden ook hierbij voorrang kregen. Deze zittingen konden na een aantal aanpassingen in het kader van de ‘anderhalvemeter-samenleving’, zoals plexiglas schermen, weer fysiek plaatsvinden. Wanneer het niet mogelijk was om in de beschikbare ruimtes op de rechtbank een zitting te laten plaatsvinden, werd in enkele gevallen uitgeweken naar een externe locatie.²² Al met al ging het, in tegenstelling tot andere zaken, bij OTS- en UHP-zaken om een relatief korte periode met digitale zittingen van ongeveer zes weken. Naast digitale en fysieke zittingen vonden vanaf 11 mei ook zogenaemde hybride zittingen plaats. Op het moment dat één of meerdere partijen wegens

22 ‘Tijdelijke algemene regeling zaaksbehandeling Rechtspraak’ (versie 24 november 2020), geraadpleegd via [www.rechtspraak.nl/coronavirus-\(COVID-19\)/Paginas/COVID-19-tijdelijke-algemene-regeling-zaaksbehandeling-Rechtspraak.aspx](http://www.rechtspraak.nl/coronavirus-(COVID-19)/Paginas/COVID-19-tijdelijke-algemene-regeling-zaaksbehandeling-Rechtspraak.aspx).

coronaklachten, een mogelijke coronabesmetting of een verhoogd gezondheidsrisico niet fysiek aanwezig konden zijn, kon de rechter ervoor kiezen deze partij digitaal te laten aansluiten.

Eerste bevindingen uit de interviews

Uit de interviews met de professionals komt naar voren dat de zojuist beschreven periode het beste kan worden omschreven met ‘pionieren’ en ‘improviseren’. Ter illustratie kan het voorbeeld worden genoemd van een rechter die nog even snel zo veel mogelijk mobiele telefoons probeerde te verzamelen voordat de rechtbanken sloten, om zittingen toch door te kunnen laten gaan. Een zitting verliep in de beginfase telefonisch en de rechter had vaak meer dan twee of drie telefoons tegelijk in gebruik om alle betrokkenen te laten deelnemen. Een ander voorbeeld is dat van een rechter/teamvoorzitter die wegens uitval zelf op de griffie ging zitten om de intake van zaken te doen. Desalniettemin lijkt de mogelijkheid om de maatregel van OTS en/of UHP dan maar te verlengen zonder partijen te horen weinig te zijn ingezet en bij een aantal rechtbanken ook principieel te zijn geweigerd. Hieruit kan worden opgemaakt dat men de (niet voor niets) zeer urgente zaken zeer serieus nam en niet koos voor de gemakkelijke weg. In de interviews valt op dat dit over het algemeen in eendrachtige samenwerking met de andere professionals gebeurde, passend bij de saamhorigheid die destijds in de samenleving in brede zin was te bespeuren. Er werd naar praktisch werkbaar oplossingen gezocht, waarbij gebruik werd gemaakt van bestaande lokale overlegstructuren tussen de rechtbanken en hun partners in de jeugdketen. Daarin werd besproken op welke manier rechtszaken het beste doorgang konden vinden, hoe digitale zittingen het beste konden worden ingericht, en wat daarin de mogelijkheden, maar ook de beperkingen waren. De uitkomsten hiervan liepen in de pas met de tijdelijke regelingen ter aanvulling op het Procesreglement Familie en Jeugd, die vanuit de Rechtspraak werden opgesteld. Gedurende de crisis zijn er meerdere versies van deze regelingen verschenen, aansluitend op wat er op basis van de coronamaatregelen weer mogelijk was. In de eerste versie van de Tijdelijke regeling Familie en Jeugd, die in april 2020 verscheen, werd bijvoorbeeld ook de mogelijkheid opgenomen voor rechters om OTS- en UHP-maatregelen voor drie maanden te kunnen verlengen

zonder partijen daarbij te horen.²³ Deze ingrijpende maatregel is in latere versies komen te vervallen, toen duidelijk werd dat alternatieven zoals digitale en later hybride zittingen ervoor zorgden dat geplande rechtszaken veelal door konden blijven gaan.²⁴

Wat verder opvalt – en dat is met nadruk een voorlopige indruk – is dat de geïnterviewde professionals uit de advocatuur, de Raad voor de Kinderbescherming en de gecertificeerde instellingen zich in het algemeen in opvallend positieve bewoordingen uitlaten over hoe de rechters het hebben gedaan, gezien de omstandigheden, zelfs in die gevallen waarin werd geoordeeld dat een telefonische of digitale zitting onvoldoende recht deed aan een aantal fundamentele beginselen of zelfs door ‘de ondergrens’ zakte. Dit kan wellicht worden verklaard door de mentaliteit van dat moment, die er voornamelijk een was van ‘schouders eronder’ en ‘roeien met de riemen die we hebben’, en in sommige gevallen ook ‘nood breekt wet’. Veelal was de reden voor een negatief oordeel over het verloop van de zitting gelegen in technische problemen, waarbij er dan nog wel waardering was voor de ‘regie’ die de rechter gegeven deze problemen probeerde te voeren. Desondanks kwam het regelmatig voor dat een verdaging van de zitting nodig was. Geconfronteerd met de vraag of de gang van zaken tijdens de zitting naar hun inschatting de beslissing in de zaak had beïnvloed, antwoordde het overgrote deel van de geïnterviewde professionals dat dit niet het geval was. Dit heeft wellicht mede te maken met het karakter van een OTS- of UHP-procedure, die zich kenmerkt door de aanwezigheid van een lang onderzoekstraject voorafgaand aan de zitting, resulterend in een verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming of een gecertificeerde instelling, dat de jeugdrechter toewijst of afwijst. Wel had de gang van zaken tijdens de zitting invloed op de wijze van beroepsuitoefening door de professionals. Meerdere rechters gaven aan ‘kapot te zijn’ na digitale zittingen, omdat digitale zittingen soms meer regie (vooral in de beginperiode: pionieren) en meer inspanning vragen. Advocaten gaven aan dat het moeilijker is om digitaal cliënten bij te staan door het gebrek aan non-verbale communicatie. Het lukt uiteindelijk wel, maar het kost meer inspanning of vergt het aannemen van een zogenoemde ‘coachende rol’. Een medewerker van een gecertificeerde instelling gaf aan dat het voordelig is dat digitale zaken

23 Art. 4 van de Tijdelijke regeling F&J rechtbanken i.v.m. corona (versie 3 april 2020) en art. 2.4 van de Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 26 juni 2020).

24 Zie bijvoorbeeld Tijdelijke regeling F&J rechtbanken (versie 3 november 2020).

wat zakelijker zijn, soms ook met meer structuur en minder emotie van rechtzoekenden. Zowel een advocaat als een aantal medewerkers van een gecertificeerde instelling en medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming gaven aan dat het moment vlak voor en na de zitting met de cliënt wordt gemist. Dat moment wordt vaak gebruikt om kort voor of na te bespreken met de betrokken ouders of voogden wat er tijdens de zitting gaat gebeuren of zojuist is gebeurd. Met name voor de doelgroep betrokken in jeugdbeschermingszaken zijn dergelijke momenten belangrijk.

Voorkeur voor fysieke zittingen

Het zal gelet op het voorgaande geen verrassing zijn dat geïnterviewden vrijwel unisono hun voorkeur voor een fysieke zitting uitspreken, vooral omdat het hier gaat om een kwetsbare groep (de vraag of zij de zitting begrijpen, wordt versterkt als deze digitaal is) en vanwege het beladen type zitting (advocaten geven aan dat het belangrijk is voor hun cliënt om de rechter in de ogen te kunnen kijken). Tegelijkertijd worden ook voordelen van digitale zittingen genoemd, die vooral liggen in de effectiviteit, zoals minder reistijd en reiskosten, en omdat zittingen soms meer 'to the point' zijn door meer regie vanuit de rechter, betrokkenen in het buitenland kunnen aansluiten en zittingen kunnen doorgaan als een rechtzoekende onverwachts (coronagerelateerd) uitvalt. Zwaarder dan deze voordelen wegen echter de nadelen. De meeste rechters, advocaten en medewerkers vragen zich sterk af of met een digitale zitting rechtzoekenden wel hun 'day in court' ervaren. Ook zorgen digitale of hybride zittingen voor kwesties van 'hoor en wederhoor'. Zo kunnen partijen elkaar bij telefonische zittingen soms niet horen als de ene partij eerder digitaal wordt toegelaten tot de zitting dan de andere. Ook bij hybride zittingen ontstaat er ongelijkheid, omdat slechts een deel van de betrokkenen fysiek in de zittingszaal aanwezig is.

Hier moeten apart nog de kindgesprekken worden genoemd. Deze een-op-eengesprekken van de rechter met de minderjarige vonden bij de meeste rechtbanken zo snel mogelijk weer fysiek plaats, maar er waren ook rechters die vonden dat een digitaal gesprek de voorkeur had. Dit zou beter aansluiten bij de belevingswereld van jeugdigen en voor hen laagdrempeliger zijn. Kinderen die normaal niet kunnen worden bereikt, doen dan wel mee, zodat hier kansen zouden kunnen

liggen. Anderen wijzen op het bezwaar dat er geen zicht is op of de jeugdige zich in een veilige omgeving bevindt.

Voorlopige lijnen uit het onderzoek

Wij konden in deze bijdrage nog slechts verslag doen van de tussenstand in ons onderzoek. Wij wachten onder meer nog op de uitkomsten van de surveys onder rechtzoekenden, die naast de resultaten van de deskresearch en de interviews moeten worden gehouden. Voor conclusies, laat staan een evaluatie, is het dan ook nog te vroeg. Niettemin kunnen wij wel al een aantal voorlopige lijnen benoemen. De eerste is, en dat zal niet verbazen, dat de periode van de eerste golf van de coronacrisis er een was van pionieren en improviseren op de werkvloer van alle betrokken organisaties. Voor een groot deel ging het daarbij om dezelfde omschakeling die vele organisaties in deze periode moesten maken, naar thuiswerken en naar digitaal (samen)werken. Het beeld van deze omschakeling zal niet veel afwijken van het algehele beeld. Bij de ene rechtbank verliep dat wat soepeler dan bij de andere, en hetzelfde gold voor de gebiedsteams van de Raad voor de Kinderbescherming en de gecertificeerde instellingen. Een brede evaluatie is nodig om in kaart te brengen welke succes- en faalfactoren hiervoor zijn aan te wijzen. In ons onderzoek ligt de focus op het belangrijkste moment van interactie tussen de verschillende betrokken actoren: de zitting. Gegeven het gewicht van de beslissing die de rechter mede op basis daarvan zal nemen en de fundamentele rechten van betrokkenen, moeten aan het verloop van de zitting hoge eisen worden gesteld. Daarover zijn de geïnterviewde professionals het hartgrondig eens. Dat geldt ook voor de opvatting dat in de (relatief korte) periode waarin zittingen geheel via telefoon plaatsvonden niet aan deze hoge eisen werd voldaan, en in mindere mate geldt dat ook voor de Skype-zittingen. De opvattingen lopen meer uiteen over de vraag of de problemen tijdens deze typen zittingen ertoe hebben geleid dat door de ondergrens is gezakt, en hoe vaak dit het geval was. De gemelde problemen hadden eerst en vooral betrekking op de beperkingen die inherent zijn aan de communicatie via een aantal telefoons met een relatief groot aantal betrokkenen. Het lijkt erop dat naarmate het aantal betrokkenen groter was en bijvoorbeeld ook tolken moesten worden ingeschakeld, de problemen toenamen. In ieder

geval werd hierdoor de regie die de rechter over het zittingsproces voerde ingewikkelder. Hoewel er over het geheel genomen veel waardering werd uitgesproken voor de inzet en het optreden van rechters, is er ook de nodige kritiek op de regievoering tijdens de digitale zittingen. Alle genoemde problemen werden nog eens versterkt door technische perikelen, zowel aan de kant van de rechtbank als aan de kant van de andere (digitaal) aanwezigen, zoals wegvallende internetverbindingen. Tot slot worden nog andere nadelen van digitale communicatie genoemd, met name de afwezigheid van non-verbale communicatie en het contact met betrokkenen voorafgaand aan en na afloop van de zitting.

In het brede onderzoek, dat zoals gezegd ook betrekking heeft op strafzaken en vreemdelingenzaken, zal nog in kaart worden gebracht welke maatregelen de Rechtspraak (en voor zover het vreemdelingenzaken betreft ook de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State) heeft genomen om het werk van rechters (o.a. technisch en organisatorisch) te ondersteunen. Vooruitlopend daarop kan voor het jeugdbeschermingsrecht worden geconstateerd dat dit onder meer bestond uit de totstandkoming van de benodigde aanvullingen op het Procesreglement Familie en Jeugd en door OTS- en UHP-zaken direct aan te wijzen als zeer urgente zaken. Dit laatste heeft ertoe geleid dat de periode van digitale zittingen nog geen twee maanden heeft geduurd, en dat is relatief kort in vergelijking met andere zaken. Vanaf dat moment vonden zittingen weer fysiek plaats, waarbij soms sprake is van een hybride zittingsvorm, waarbij een deel van de betrokkenen digitaal en een ander deel fysiek in de zittingszaal aanwezig is. Dat komt ook nu nog steeds voor en een deel van de professionals ziet hier mogelijkheden voor de toekomst. Dit lijkt voornamelijk een belangrijk leerpunt te zijn uit de coronaperiode. Het is daarbij echter duidelijk dat nader onderzoek, en vooral ook een discussie tussen professionals over de voorwaarden waaronder digitale interactie wel of niet wenselijk en verantwoord is, nodig is.

Daarbij kan aansluiting worden gevonden bij internationaal onderzoek naar de ervaringen met digitale zittingen, ook wel geduid met de term 'Remote Justice'. Inzichten uit onderzoek naar Remote Justice richten zich onder meer op de mate van participatie onder rechtzoekenden en ervaren betrokkenheid in (gedeeltelijk) digitale procedures (McKeever 2020; Bannon & Adelstein 2020; Byrom 2020). Met name onder kwetsbare rechtzoekenden, zoals rechtzoekenden betrok-

ken in OTS- en UHP-procedures, zijn er indicaties dat zij worden belemmerd in hun participatie ter zitting en zich ook in mindere mate betrokken voelen digitaal. Zowel technische problematiek als problematiek gerelateerd aan de persoon van de rechtzoekende, zoals emotionele of intellectuele factoren, kan in dit verband meespelen (McKeever 2020; Bannon & Adelstein 2020; Byrom 2020). In ons onderzoek zullen wij deze inzichten meenemen en aanbevelingen doen voor de toekomst, waarin digitale of hybride zittingen hopelijk niet meer nodig zullen zijn, maar misschien wel soms gewenst.

Literatuur

Bannon & Adelstein 2020

A. Bannon & J. Adelstein, 'The impact of video proceedings on fairness and access to justice in court', *Brennan Center for Justice* 10 september 2020, brennancenter.org.

Bannon & Keith 2021

A.L. Bannon & D. Keith, 'Remote court: Principles for virtual proceedings during the Covid-19 pandemic and beyond', *Northwestern University Law Review* (114) 2021, afl. 6, p. 1887-1892.

Byrom 2020

N. Byrom, *What we know about the impact of remote hearings on access to justice. A rapid evidence review* (briefing paper), Londen: Nuffield Family Justice Observatory 2020.

Dinkelaar 2020

I. Dinkelaar, 'Soundcheck voor de rechtspraak', *Trema* 2020, afl. 3 (themanummer *Covid*), p. 5-6, <https://nvvr.org/nieuws/trema-1>.

Hammerstein 2020

F. Hammerstein, 'Overpeinzingen bij een crisis', 2 april 2020, www.ru.nl/cpo/verderdenken/columns/overpeinzingen-crisis.

McKeever 2020

G. McKeever, 'Remote justice? Litigants in person and participation in court processes during Covid-19', *MLR Forum* 3 augustus 2020, modernlawreview.co.uk.

Verkroost 2019

D.S. Verkroost, 'Jeugdhulpverlening met "zachte drang": duidelijkheid vereist', *Tijdschrift voor Jeugdrecht* 2019, afl. 1, p. 17-24.